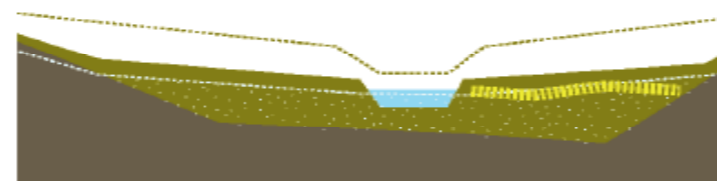
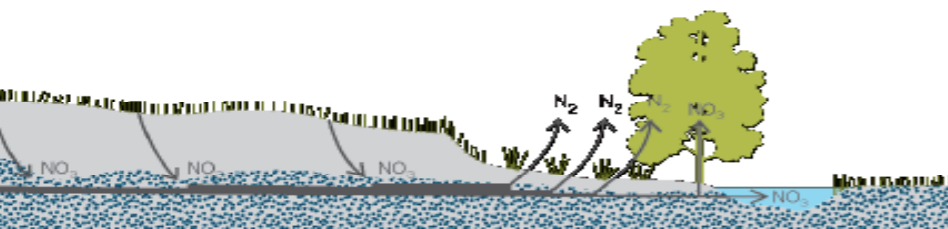
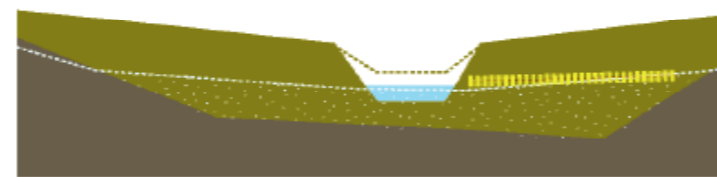
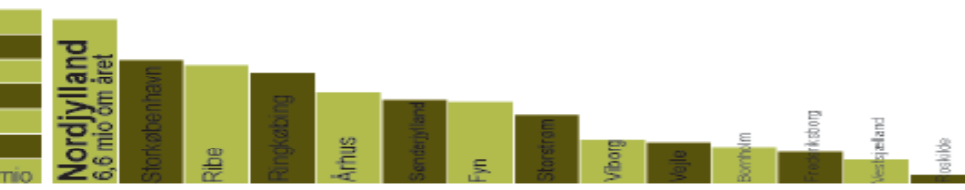

Modstående side. 'Design gennem undersøgelser'; demografiske og geologiske undersøgelser af området 'Gårdbo Sø', samt diagrammatisk illustration af det dialektiske forhold mellem sted og program. Th. Fotocollage; sted og program, fremtidig anvendelse af området ved Gårdbo Sø
Nederst th. Gårdbo Sø, historisk kort over området ved den opfyldte sø
Alle ill. fra afgangprojekt Gårdbo Sø, udført af Anne Ulrik Westergård og Kim Katrine Bjørn Møller

• Modstående side. 'Design gennem undersøgelser'; demografiske og geologiske undersøgelser af området 'Gårdbo Sø', samt diagrammatisk illustration af det dialektiske forhold mellem sted og program. Th. Fotocollage; sted og program, fremtidig anvendelse af området ved Gårdbo Sø
Nederst th. Gårdbo Sø, historisk kort over området ved den opfyldte sø
Alle ill. fra afgangprojekt Gårdbo Sø, udført af Anne Ulrik Westergård og Kim Katrine Bjørn Møller,

Temaet for den årligt tilbagevendende konference 'Verden i Danmark' var i år 'Det Tredje Landskab' med undertitlen 'transformationer i det urbane landskab'.

Malene Hauxner bød velkommen og indledte dagen med det 40 år gamle slogan, fra studentteroprøret i Paris 'sous le pavé le plage' (under brotlægningen findes stranden), som en introduktion til dagens tema 'det tredje landskab'. Begrebet 'det tredje landskab' (fr.: Tiers Paysage) er opfundet af den franske landskabsarkitekt Gilles Clement og dækker steder, der hverken er natur- eller kulturlandskaber, men derimod forladte eller overskydende kulturlandskaber, hvor civilisationen så at sige har trukket sig tilbage, og naturen gradvist tager over. Disse steder repræsenterer ifølge Gilles Clements registreringer en artsrigdom, der langt overgår de første to landskabstyper, og er dermed i hans optik 'planetens genetiske reservoir' (Le Manifeste du Tiers-Paysage, 2003). Parallelt til Gilles Clements forstå-

else af det tredje landskab var Malene Hauxners pointe, at man som landskabsarkitekt skal nærme sig det tredje landskab som en ressource og ikke som et udjent tomrum, med en respekt over for stedets iboende historie, idet et steds historie altid vil være del af dets kontekst, og at fortiden dermed så at sige er i bevægelse.

Ellen Braae, Århus, (landskabsarkitekt, tidligere 'Metopos' samt 'Berg & Braae', nu lektor, ph.d. ved Arkitektskolen i Aarhus) betonedede tilsvarende vigtigheden af at forstå, at man som landskabsarkitekt altid arbejder med transformation mellem to ikke-statiske størrelser. 'Før' og 'Efter' er indbyrdes forbundne, og derfor er det vigtigt, at der i designet eller interventionen er en høj grad af transparens, der om ikke lader fortiden være synlig, så lader den efterlade spor i nutiden, med forbillede i palimpsestet. Denne tilgang til arbejdet med landskabsarkitektur og design uddybede Ellen Braae yderligere i sine fire teser:

Ifølge Ellen Braaes første tese er vi nu på vej 'fra modernismens idealisme mod en postmoderne pragmatisme' eller fra forestillingen om absolute værdier til en forståelse af, at værdier er relative, eksemplificeret ved begreberne 'terrain vague' og 'waste land'. Fra at have været negativt ladede udtryk for 'et sted tomt for al værdi' er betydningen af de to udtryk i dag snarere et sted med mulighed for netop at tilføre værdier. Disse midlertidige forladte steder bliver til 'ikke-intentionelle monumenter', hvis værdier ikke er objektive som alder eller historie, men derimod relative.

Med James Corners udtryk: 'Det vigtige er, hvordan det fungerer – ikke hvordan det ser ud' som sin anden tese, talte Ellen Braae om processens værdi, og om hvordan intervention i det tredje landskab ofte i lige så høj grad kan være vedligeholdelse som det at tilføre noget nyt, især i tidligere industriområder, hvor forfaldet foregår meget hurtigt.

Forfaldet og sporene efter udnyttelsen af landskabet skal beskyttes uden at blive forskønnet, og omdannelsen af disse landskaber skal lade begge dele være synlige.

Tesen om 'Design gennem undersøgelser/forskning' blev meget smukt konkretiseret og illustreret med et afgangprojekt af Anne Ulrik Westergård og Kim Katrine Bjørn Møller (med Ellen Braae som vejleder) om 'Gårdbo Sø', en opfyldt sø i Nordjylland.

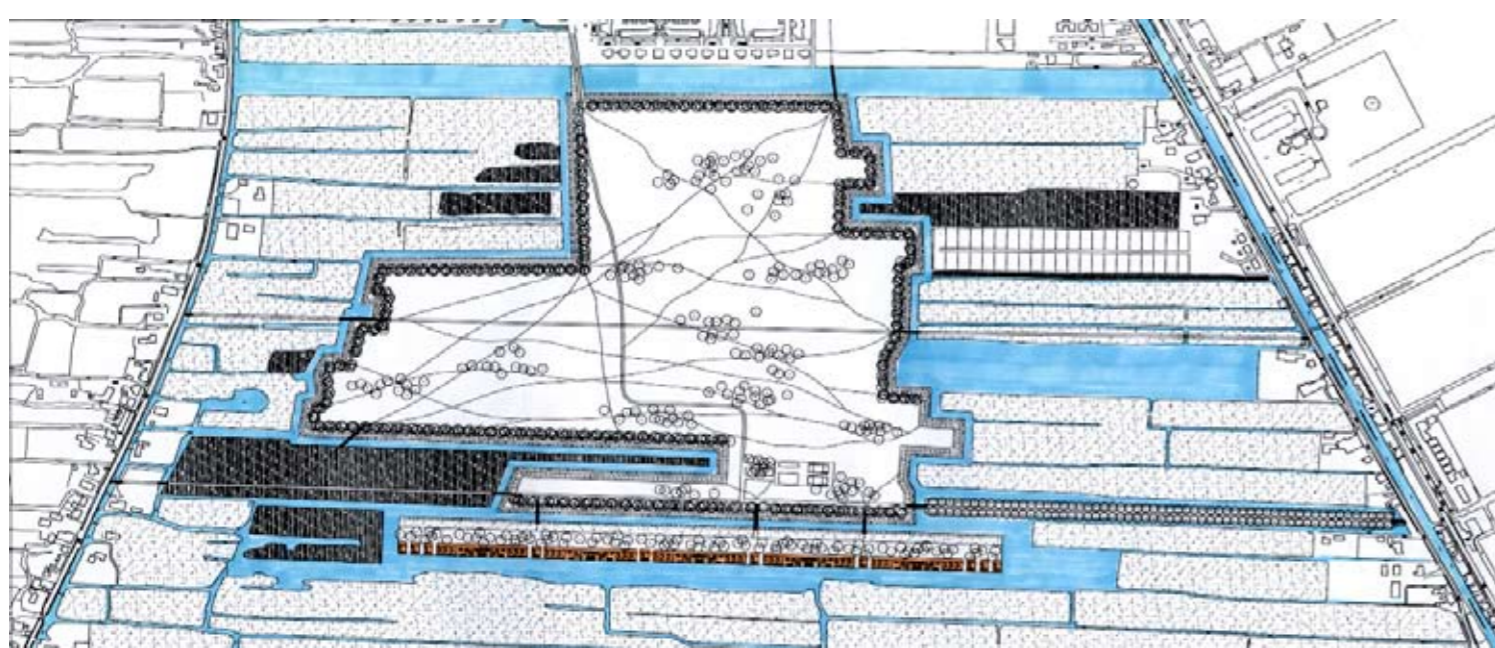
Projektet startede med en nysgerrighed i forhold til at forstå det særlige landskab opstået omkring den opfyldte sø og ledte via en række undersøgelser af både geologisk, topografisk og demografisk karakter til en ny forståelse af både stedet og dets region. Samtidig åbnede arbejdet med undersøgelserne for en forståelse af det dialektiske forhold mellem selve stedet og stedets program – hvordan landskab og funktion som to ligeværdige dynamiske størrelser gensidigt påvirker og former hinanden.

Med udgangspunkt i netop denne forståelse blev projektet for en 'revitalisering' af området tilsvarende formet af dynamikken mellem sted og program, hvor programmet så at sige voksede ud af stedet og af forståelsen opnået gennem undersøgelserne.

Betydningen af programmet som dynamisk faktor og programmets og stedets indbyrdes relation blev afslutningsvis markeret yderligere med tesen 'Kompleksitet og demokratisering som paradigmer'. Tilsvarende projektet om Gårdbo Sø må analyser og undersøgelser munde ud i en forståelse og en strategi, hvor paradigmet om kompleksitet skaber rum, for at landskabsarkitekten ikke arbejder hen mod en perfekt løsning, men derimod agerer i en proces, i feltet mellem sted og program, med respekt for begge dele.

Transformationsprocessen skal ikke sigte mod et endegyldigt færdigt resultat, men netop være en proces, der giver plads til såvel kompleksitet som demokratisering i en arbejdsmetodisk sammenfletning af undersøgelse og intervention. Så udsagnet om, at 'det vigtige er, hvordan det fungerer, ikke hvordan det ser ud', må med Ellen Braaes ord tilføjes 'og for hvem'.

Michael van Gessel, Amsterdam, (landskabsarkitekt, tidligere bl.a. B+B, nu konsulent og rådgiver for bl.a. Amsterdams byplanafdeling) viste indledningsvis nogle eksempler på, hvordan man enten 'afrenser' lag af fortid for at opnå det ønskede billede eller modsat tilføjer nye elementer for at æstetisere fortiden og forfaldet. Hans egen tilgang er derimod mere pragmatisk. Han omtaler sig selv som 'a coach of process', idet han ofte arbejder som bygherrerådgiver, med længerevarende byomdannelseprojekter i en stor skala, hvor selve processen kan strække sig over mindst 10 år. Michael van Gessel har bl.a. været rådgiver på et projekt til havneomdannelse i Amsterdam, hvor intentionen er 'at give byen vandet tilbage' ved at lade byen indtage og – efter nogle enkle retningslinjer i forhold til placering af bygningsvolumener – urbanisere nogle af de opfyldte og forladte piers, som i dag afskærer byen fra havnen. I en anden knap så urban kontekst viste Mi-

chael van Gessel eksempler på to landskabs- og bebyggelses-/udstykningsplaner, i henholdsvis Hoogkerk omkring en tidligere sukkerfabrik og ved den lille by Graveland på et tidligere sand- og grusgravsområde, hvoraf dele også har fungeret som losseplads. Begge projekter opererer i områder der, efter at deres tidligere funktioner er udspillet, i dag ligger forladte og 'udpinte' hen.

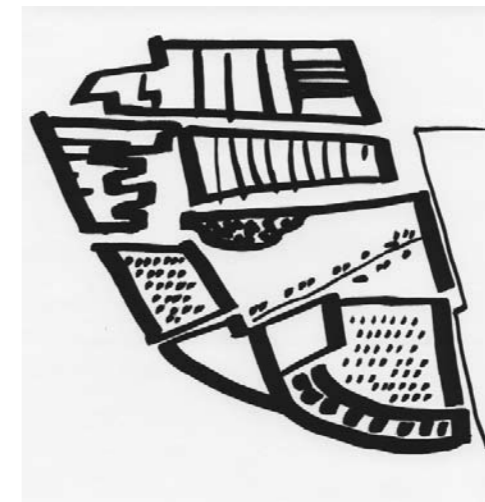
I Hoogkerk bliver eksisterende overskudsjord fordelt til et system af volde, der indrammer og giver karakter til udstykninger med smalle 'lodder' med en høj tæthed. I Graveland, hvor der skal bygges boliger for at finansiere områdets oprensning, er boligerne en randbebyggelse, der er formet med udgangspunkt i områdets eksisterende mønster af grøfter og lodder, og sammen med en tæt række træer indrammer bebyggelsen et centralt 'parkrum', mens det omgivende marskagtige område bibeholdes. Projekterne

markerer sig begge som eksempler på, at forståelsen og tolkningen af det givne, efterladte kulturlandskab leder til en bearbejdning, der forstærker områdets landskabelige træk, så begrænsninger bliver muligheder, og det udnyttede landskab revitaliseres.

Henri Bava (landskabsarkitekt, stifter af tegnestuen 'Agence Ter' med kontorer i Paris, Karlsruhe og Kourou) gennemgik en række af tegnestuens projekter i den store skala, som spændte fra 'rene' landskabsopgaver i tegnestuens eget regi til et eksempel på et projekt til et nyt shoppingcenter ved 'Les Halles' i Paris, i samarbejde med tegnestuen OMA. I projektet til shoppingcentret, som i princippet er et underjordisk center med en park på taget, arbejder Henri Bava med en meget bogstavelig transparens, så den overliggende park bliver synliggjort fra centret, mens det underliggende center i parken manifesterer sig som en række tårne.

Modstående side, øverst. Michael van Gessel, Graveland, ny randbebyggelse formet af omgivende grøfter og lodder indrammer et centralt parkrum og bevarer det omgivende marskagtige landskab. Modstående side, nederst. Graveland, historisk kort; tv. området for den ny boligbebyggelse Denne side, th. Michael van Gessel, Hoogkerk, tidlig skitse af volde og udstykningsprincipper Nederst denne side. Michael van Gessel, Hoogkerk, endelig udstykningsplan

Som eksempel på et projekt med en meget stor skala viste Henri Bava tegnestuens projekt til at skabe en ny grøn struktur langs 'Le Perif', Paris' ydre ringvej. Ved konsekvent at arbejde i snittet – vejbanen veksler mellem at være forsænket og ligge på en hævet dæmning – skabes en række nye plateauer, der tilplantes med i alt 24 ha ny skov.

Parken 'Les Cormailles' er en 9 ha stor park på et gammelt industriområde i Paris-forstaden Ivry-sur-Seine, og parken er med Henri Bavas ord 'en opholdsstue for områdets beboere'. Her er skolehave og legeplads, en kanal og en promenade, fordybninger at sole sig i og bakker at bestige. En eksisterende bakke af overskudsjord og nedbrudte bygningsmaterialer er bevaret som et bjerg og til dels omdannet til legeplads. Bjergene kontrasteres rumligt af udgravningen af et nyt 'hul', der blotlægger områdets gamle sandbund, som tilplantes med marehalm. Hele parken er en storslået gestus til beboerne i den slidte industriforstad, eller med Henri Bavas egne ord 'also for people'.

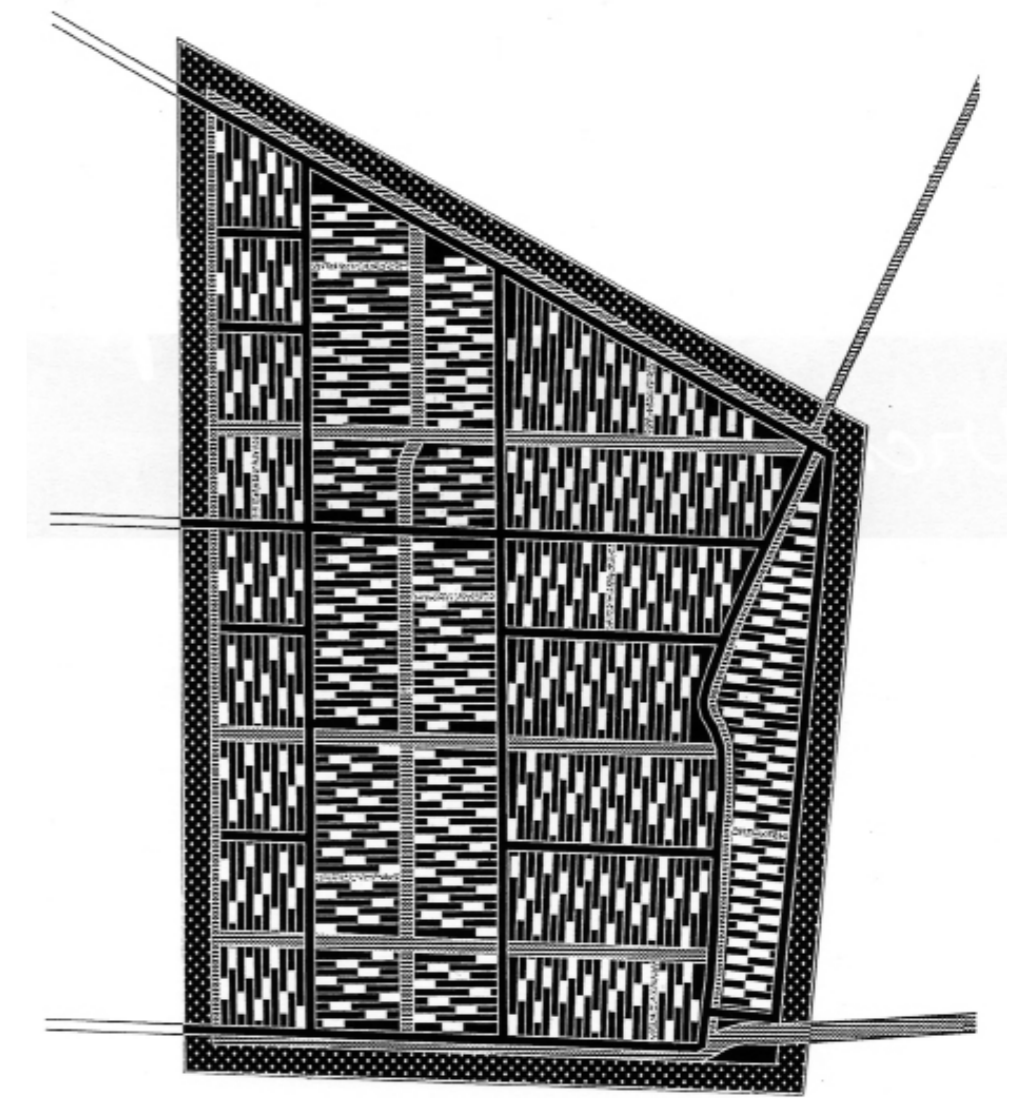
Stefan Rotzler (landskabsarkitekt, tidligere ansat ved Zürichs byplanafdeling, nu del af tegnestuen 'Rotzler Krebs Partner' i Winterthur, Schweiz) indledte sit oplæg under overskriften 'Staging Change' med en række billeder fra sin tegnestues umiddelbare geografiske nærhed som illustration af den schweiziske amalgamation af land og by og den kontekst, tegnestuen arbejder i.

Af egne projekter viste han først et haveprojekt til 'Zürich Development Center', hvor inventarelementer, der i høj grad har objektkarakter, indarbejdes i organisk materiale, som i forløbet af bøgehække, hvor en række stærkt farvede rammer integreres som en leg med indramning og perception.

I den lange smalle båndpark 'Letten-Areal' på et tidligere banetracé langs en bikanal til floden Limmat i Zürich arbejdes derimod med meget lavmælte materialer som græs, grus og patineret træ, og med disse enkle virkemidler er opnået et rekreativt areal, som beboerne i høj grad har taget til sig, og som vidner om modet til og effekten af at gøre meget lidt.

Olga Terrassó (arkitekt og landskabsarkitekt, egen tegnestue med Julia Espinas i Barcelona) har i næsten 20 år arbejdet i Barcelonas byplanafdeling og er bl.a. arkitekten bag omdannelsen af Barcelonas havnefront til en maritim promenade samt overdækningen af 'Ronda del Mig', som er en del af byens ringvej. Olga Terrassó gennemgik en del af Barcelonas nyere historie som en baggrund for de mange projekter, der blev udviklet i løbet af 80'erne og 90'erne. Efter Franco-

tiden, hvor en egentlig byrumspolitik havde været ikke-eksisterende, var der i Barcelona et stort behov for et renovere og etablere både byrum og infrastruktur, og dette blev gjort i flere skaler. Man opererede dels på masterplanniveau, dels med at etablere mange små pladser jævnt fordelt i hele byen, kædet sammen af en fælles materialholdning og detaljering. Derudover var der fokus på at restaurere byens to store grønne parker, Ciutadella og Montjuïc, samt at genetablere by-

ens adgang til vandet. Olga Terrassó viste eksempler fra sidstnævnte projekt, med det karakteristiske snit af den maritime promenade, der fra byens niveau formidler overgangen til vandet.

Lisa Dietrich (arkitekt og byplanlægger, tidl. redaktør af 'Topos', nu af serien 'Fieldworks') havde været dagens ordstyrer og afrundede forløbet. Lisa Dietrich mente, at man ikke længere kan tale om nationale tendenser i landskabsarkitektur, men derimod om en europæisk måde at arbejde med landskabet på, hvor nøgleordene er tilpasning, forankring og proces frem for resultat. Lisa Dietrich så også summen af dagens oplæg som udtryk for, at landskabsarkitekter bevæger sig ind over grænsen til byplanlægning og dermed starter en landskabsorienteret urbanisme, og hun opfordrede derfor til, at faget tager denne invitation og udfordring alvorligt.

Øverst. Rotzler Krebs Partner, Zürich Development Center; store 'rammer' integreret i forløbet af bøgehække Herunder. Rotzler Krebs Partner, Letten-Areal, Zürich; et eksempel på modet til, og effekten af, at gøre meget lidt • Øverst. Rotzler Krebs Partner, Zürich Development Center; store 'rammer' integreret i forløbet af bøgehække Herunder. Rotzler Krebs Partner, Letten-Areal, Zürich; et eksempel på modet til, og effekten af, at gøre meget lidt

Konferencen fungerede godt som helhed, idet overskriften 'Det Tredje Landskab' både virkede tematisk samlende, så de enkelte indlæg lagde sig i fin forlængelse af hinanden, og samtidig gav plads til både teori og eksempler fra praksis på forskellige tilgange til det at arbejde med transformation af forladte kulturlandskaber.

Og netop vægtningen af relativt 'teoretiske' indlæg samt fokuseringen på proces frem for resultat gjorde, at arrangementet adskilte sig markant fra de foregående i rækken 'Verden i Danmark'. Hvor jeg fra tidligere konferencer er gået hjem med hovedet fuldt af smukke billeder af rum og detaljer i anlagte projekter, var hovedindtrykket denne gang knapt så visuelt, men til gengæld mere fremadrettet.

De mange indlæg tegnede tilsammen konturerne af dels en ny måde at angribe det at ar-

bejde med landskabsarkitektur på, dels af hvordan landskabsarkitekter gradvist bevæger sig ind på, hvad der traditionelt har været betragtet som 'planlæggerdomæne', og hvor forståelsen af, at dette 'Det tredje Landskab' primært er landskab og ikke en ubebygget grund eller et stykke land, der er tilovers, er essentiel.

Kombinationen af disse tendenser – en procesorienteret arbejds metode med udgangspunkt i erfaringerne fra dyrkningskulturen, hvor materialet er organisk, og hvor 'pleje og vedligehold' er en vigtig del af et anlægs samlede udtryk over tid, samt en landskabsarkitektfaglig tilgang til planlægning, hvor sted og program vægtes ligeværdigt – peger tilsammen fremad mod en udvikelse af landskabsarkitekturens felt.

Anne Galmar, landskabsarkitekt mdl

BOGOMTALE

Danmarks dejligste haver.

Bente Scavenius: *Danmarks dejligste haver. En lystvandring*. Gyldendal, 2008. 360 sider. 299 kr. Fotos Hans Ole Hansen.

I Danmarks dejligste haver inviteres vi på en lystvandring i 25 af Danmarks slots- og herregårdshaver: Kongens Have, Frederiksberg Have, Clausholm, Frederiksberg Have, Fredensborg Slotshave, Egeskov, Ledreborg, Lerchenborg, Willestrup, Gammel Estrup, Løvenborg, Gavno, Gl. Holtegaard, Marienlyst, Glorup, Jægerspris, Dronninggaard, Liselund, Corselitze, Sanderumgaard, Hofmanskave, Gråsten Knuthenborg samt Gisselsfeld. Bag i bogen er der til hvert anlæg knyttet en let tilgængelig og oversigtlig litteraturhenvielse. Endvidere er der bragt en fortegnelse over de behandlede havers adresser og åbningstider. Vil man vide mere, henvises til posten generel information: www.herregaardshaver.dk. Bogens *up to date* fotografier har Hans Ole Madsen stået for.

Bogen er en gennemgang af de enkelte haver, hvor historien om havernes tilblivelse og udvikling hen over århundrederne fortælles. Flere kan datere sig tilbage til renæssancen. Der er ikke tale om eksempler til belysning af en sammenhængende havekunstnerisk udvikling, ligesom rækkefølgen heller ikke er alfabetisk. Bogen kan være en inspiration til at komme ud og se nogle af Danmarks dejligste haver. Titlen bliver tydeligvis begrænset gennem udvalget af de belyste haver, idet der er tale om historiske haver – om slots- og herregårdshaver – hverken om villa- eller moderne haver, som man godt kunne tænke sig kom under denne kategori. Så det er lidt af en fejltil at kalde bogen *Danmarks dejligste haver*. Ordene slotte og herregårde burde måske have indgået i titlen.

Bente Scavenius holder af at skrive om haver. Hun er også vokset op med dette pragtfulde univers – ved Liselund – som jo har sin egen særlige placering i dansk havekunsts historie. Hun har skrevet flere bøger om dette romantiske anlæg. Henrivende er den lille bog *Den fortryllede have* fra 1992, der er et veloplagt eksempel på et menneskes – Bente Scavenius' – fortrolighed med en

historisk have, og hvad den gør ved én. Og er det ikke det, det hele handler om, at blive delagtiggjort i forfatterens begejstring for havens særlige univers? – at blive fortrolig med havens historiske dimension og den idé, der ligger bagved.

Af herværende bogs undertitel *En lystvandring* skal vi blandt andet forstå, at det ikke er en arkiv-tung, akademisk bog, men at vi i selskab med forfatteren inviteres med ud på havevandring.

En ting er, hvordan forfatteren leder os rundt. Noget andet er, hvordan fotografen gør det.

Når Hans Ole Madsen anføres sammen med forfatteren på titelbladet, godt nok med mindre typer, så er det vel for at signalere, at hans fotografier skal vægtes i samme grad som teksten – at fotografierne ikke bare skal fungere som illustration, men have selvstændig værdi. Som sådan er de ikke gode nok. Der er for megen skønfotografi og for lidt illustration af havens væsen. Det medgives, at dette er rasende svært, og at det grænser op til at være et speciale i fotografiets håndværk, men en bog med dette ambitiøse udstyr fortjener en langt mere inspireret fotografisk hånd. Det er ikke nok at vise nogle pæne blomster, de er der jo alle vegne. Men en skildring af det historisk-arkitektoniske rum, det er udfordringen, og den er ikke er taget overbevisende op. Bogen er ikke kun en lystvandring, men også en dokumentation af et stykke dansk kulturhistorie set i nutidigt perspektiv.

Med denne bog har vi inden for det sidste årtier fået endnu et oversigtsværk om historiske haver i Danmark, begyndende med Christian Elling, *Den romantiske have* fra 1942, Hakon Lund, *De kongelige lysthaver* fra 1977 og trebindsværket *Danmarks Havekunst* af Hakon Lund, Lulu Salto Stephensen og Annemarie Lund som forfattere til hvert sit bind, 2000-02 samt *Danmarks Kongelige Haver* af Jens Hendeliowitz, 2004. Hertil kommer en række mere specialiserede bøger om emnet.

Sigtet med Bente Scavenius' bog har fra forlagets side givet vis været at samle den lidt videnskabsstunge litteratur i en mere lettilgængelig udgave, hvilket oplagets størrelse også vidner om.

Alle disse udgivelser tyder ikke blot på, at vi i den historiske havekunst har en rig kulturskat, men at vi også er stolte af den og gerne giver den stemme..

Lulu Salto Stephensen

Glorup. Det er ikke nok med skønfotografi i en bog af denne karakter – når billederne også skal have skær af dokumentation. Der kræves temmelig meget af en havefotograf ud over sans for komposition: forståelse for havens særlige rum og rumforløb, for dens tekstur, dens overordnede historie og for den bestemte historie, der lige netop i det enkelte haveanlæg skal fortælles. Fotografierne bør komme ind i poetisk samspil, i respekt for det, der skal portrætteres, forklares, underbygges. Danne en symbiose med tekst og planer. Ud over intuition kræver det også respekt for havens væsen, og det er ikke ubetydelig indlevelse og viden om det enkelte havemonuments idé. Ill. fra bogen

Glorup. Det er ikke nok med skønfotografi i en bog af denne karakter – når billederne også skal have skær af dokumentation. Der kræves temmelig meget af en havefotograf ud over sans for komposition: forståelse for havens særlige rum og rumforløb, for dens tekstur, dens overordnede historie og for den bestemte historie, der lige netop i det enkelte haveanlæg skal fortælles. Fotografierne bør komme ind i poetisk samspil, i respekt for det, der skal portrætteres, forklares, underbygges. Danne en symbiose med tekst og planer. Ud over intuition kræver det også respekt for havens væsen, og det er ikke ubetydelig indlevelse og viden om det enkelte havemonuments idé. Ill. fra bogen

